

SVENSKT
GUDS-
TJÄNST-
LIV

*Tidskrift för liturgi,
kyrkokonst, kyrkomusik
och homiletik*

HÄFTE 4 / ÅRGÅNG 18 / DEC. 1943

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

UPPSATSER

	Sida
<i>Adell, A.</i> : Psalmhistoria och psalmval	21
—»— Vid Laurentius Petri Sällskapets andra årsmöte	79
* <i>Anderåson, Harald</i> : De biskopliga insignierna för Stockholms stift	8
<i>Cnattingius, B.</i> : De nya kyrkliga böckernas typografi	17
*—»— Gotländskt glasmåleri	51
*—»— Ljuskronor	66
—»— Danska dopfuntar från medeltiden	112
<i>Edwall, P.</i> : Prästens liturgiska fostran	53
—»— Liber cantus	105
<i>Hellerström, A. O. T.</i> : Källorna till musiken i den nya mässboken	69
Kyrkosångens Vänner	31, 94, 123
Laurentius Petri Sällskapet	28, 63, 82, 95
<i>Meschke, E.</i> : Hugo Distler och den unga tyska kyrkomusiken	46
<i>Peters, K.</i> : Skriftetalet	2, 34
<i>Schalin, O.</i> : Svensk psalmdiktning i Finland	39
* <i>Widéén, H.</i> : Medeltidskyrkorna som försvarsverk	97

* Illustrerade uppsatser.

RECENSIONER

ANMÄLD LITTERATUR

	Sida		Sida
<i>Andrén, B.</i> : N. P. Wetterlund... ..	93	Epistelpostilla (Malmberg)	26
<i>Berthelsson, B.</i> : Lidens gamla kyrka	58	<i>Fabricius, H. R.</i> : Dansk Kirkekunst	59
Bok om kyrkan	56	<i>Fjellbu, A.</i> : Genom nederlag till seger	88
<i>Centerwall, O.</i> : Håll fast det du har	88	<i>Frostensson, A.</i> : Tisteln och källan	115
<i>Dahlby, Fr.</i> : Psalmbokskonkordans	21	<i>Hammers, J. A.</i> : Nådens budskap	115
<i>Engelstad, H.</i> : Messekläer	118	<i>Hylander I.</i> : Det omistliga	115
<i>Erixon, S.</i> : Mässing	66		

	Sida		Sida
<i>Ingers, I.</i> : Burlövs gamla kyrka...	58	<i>Pira S.</i> : Linderås och Adelöfs kyrkor	59
<i>Kloo, A.</i> : Vaka, bed och strid ...	88	<i>Roosval, J.</i> : Sockenkyrka och Salomos tempel	117
<i>Lindblom J.</i> : Ekklesia	121	<i>Rydbeck, M.</i> : Valvslagning	119
<i>Mackeprang, K.</i> : Danmarks medelalderlige Dopefunte	112	<i>Ström, T. och A.</i> : I ordets tjänst	26
<i>Montan, E.,-Ström, Å.</i> : Högmäsans psalmer	21	<i>Swedberg, J.</i> : Lefwernes Beskrifning	21
<i>Nelson, G.</i> : Tio skriftetal	26	<i>Svensson, Å.</i> : Bjäresjö kyrka ...	59
<i>Nilsson, J.</i> : I fält	115	<i>Sveriges kyrkor</i>	118
<i>Olsson, B.</i> : Psalmboken som folkbok	21		

ANMÄLD MUSIK

	Sida		Sida
<i>Anrep-Nordin, B.</i> : Den blomstertid nu kommer	91	<i>Runbäck, A.,-Åhlen, W.</i> : Introituspreludier	62
—: Julafton	91	—: Gradualpreludier	92
<i>Bach, J. S.</i> : Nu kommer när och fjärran	89	<i>Runbäck, A.</i> : Gud har uppväckt Kristus Jesus	90
<i>Fryklöf, H.</i> : Lovsång	90	—: Se ett barn varder oss fött ...	90
—: O Guds lamm	90	—: Herren skall utgjuta sin ande	90
<i>Hammerschmidt, A.</i> : Var välkommen Jesu kär	89	—: Må hjärtats dörr nu öppen stå	90
<i>Holmsten, T.</i> : Jul	91	—: Sänd ditt ljus och din sanning	92
<i>Keller H.</i> : Schule der Choralimprovisation	60	—: Herre lär oss betänka	93
<i>Kulnes Å.</i> : I Allhelgonatid	90	—: Mässa	117
<i>Lindberg, O.</i> : Biskop Thomas frihetssång	93	<i>Salonen, S.</i> : Koralmotett	90
<i>Lundborg, G.</i> : Preludium och fuga	28	<i>Sundman, L.</i> : Passacaglia	28
<i>Olson, D.</i> : Herre till vem skulle vi gå	90	<i>Sällberg, T.</i> : Davids 23:e psalm	90
—: O Jesu Krist dig till oss vänd	90	<i>Thyrestam, G.</i> : Liten mässa	90
—: De som så med tårar	92	<i>Wikander, D.</i> : Gud har uppväckt Kristus Jesus	90
<i>Roman, J. H.</i> : Sinfonia di chesa	28	—: Huru ljuvliga äro icke dina boningar	92
—: Davids 112:s psalm	91	—: Kommen låtom oss höja glädjehrop	92
		<i>Vretblad, P.</i> : Preludium och fuga	23
		<i>Åberg, J.</i> : I himmelen	90
		—: Den kristeliga dagvisan	90

S V E N S K T G U D S T J Ä N S T L I V

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT CNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH
KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM
UTGIVEN AV

KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Tidskriften utkommer med 32-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
i mars, maj, september och december.

Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt 101 11. Postgiro 30843.

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr 4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller bl. a.: Fil. kand. **Harald Widéen**, Stockholm: Medeltidskyrkorna som försvarsverk. — Stiftsadjunkt **Pehr Edwall**, Växjö: Liber cantus 1620 och 1623. — Intendent **B. Cnattingius**, Linköping: Danska dopfuntar från medeltiden. — Recensioner. — Arsredogörelse. — Anmälan.

KYRKO- ORGLAR

orglar för kapell och hem,
om- och tillbyggnad, re-
paration och stämning,
anläggning för elektrisk
bälldrift.

ORGELTJÄNST

Ingeniör BO WEDRUP

Linnégatan 5 a
Tel. 6357

UPPSALA

Doktors- avhandlingar

tryckas perfekt å

Skånska Centraltryckeriet

Grönegatan 14
Lund. Tel. 10275

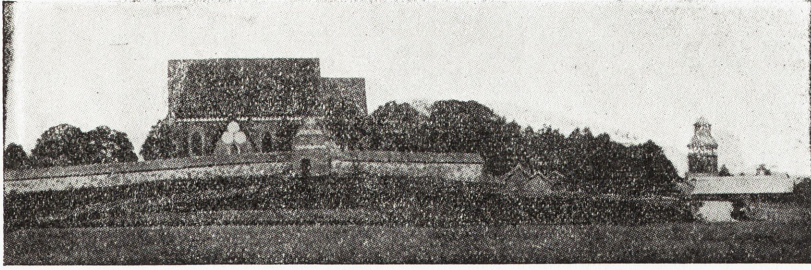
Goda idéer

TECKNING RETUSCH
KLICHÈR SKYLTA

KÖHLERS KLICHÈ-

Tel. 16734, 10842

Malmö ANSTALT
ST. NYGATAN 54

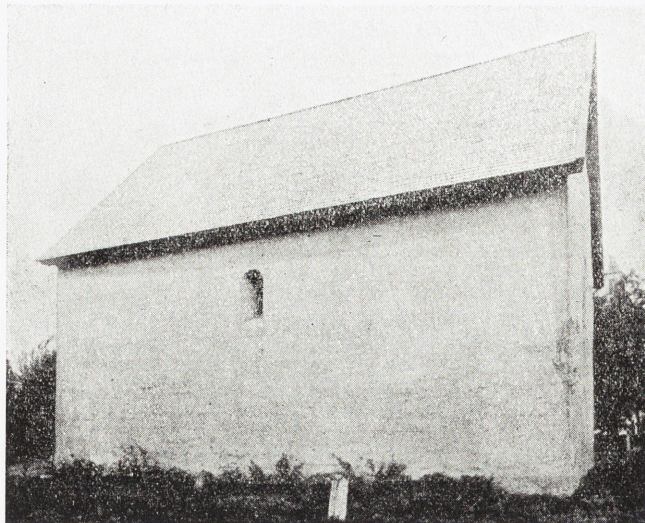
Kyrkogårdsmuren med sina porthus ter sig stundom som en ringmur kring de dödas stad, så t.ex. vid Vendel i Uppland. Den är ett solitt kyrkligt byggnadsverk, som gärna för tanken till befästningskonsten.

Medeltidskyrkorna som försvarsverk.

Några synpunkter.

Det är en ganska allmänt spridd föreställning, att våra medeltidskyrkor av sten skulle vara uppförda för att vid sidan av sitt egentliga syfte också tjäna försvarsändamål. Kyrkornas kraftiga murverk, deras små fönsteröppningar och järnbeslagna dörrar skulle tyda på detta. Tornbyggnader av sten, som ibland tillades de vanliga kyrkorna, vore ytterligare ett kraftigt vittne om samma sak, då de ursprungligen ej varit avsedda för klockorna och i enlighet härmed blott haft smala ljusöppningar och inga ljudgluggar. Den senare forntiden kunde i många av de gammelsvenska bygderna uppvisa talrika centrala försvarsanläggningar, de s. k. bygdeborgarna, avsedda för, som man antagit, civilbefolkningens skydd i krigstid. Sockenkyrkan i sten övertog, har man sagt, delvis bygdeborgens funktioner. Att vissa medeltidskyrkor — s. k. rundkyrkor och andra — redan från början fått en av försvarshänsyn förestavad utformning är också känt.

Det är min mening att här försöka belysa dessa synpunkter från det medeltida Skara-stiftets horisont. Man kan göra detta så mycket hellre som detta område utan tvivel söker sin like i fråga om mängden av byggda och bevarade sockenkyrkor från äldre medeltid. Detta kulturområde har också i långa tider varit en förbindelseled mellan det centrala Sverige och Västeuropa och jämväl en rikets gränsmark i väster. Ur denna synpunkt kan det jämföras med rikets gränsmark i öster — Finland. Påhälsningar

Den slutna uppsynen hos en romersk basilika eller en romansk smålandskyrka (Dädesjö) ser kanske "krigisk" ut, men deras utformning är bestämd av kultskäl och ärvd från Södern. Sol och hetta skulle utestängas, och den målade interiören krävde stora ytor och enhetligt ljusfall.

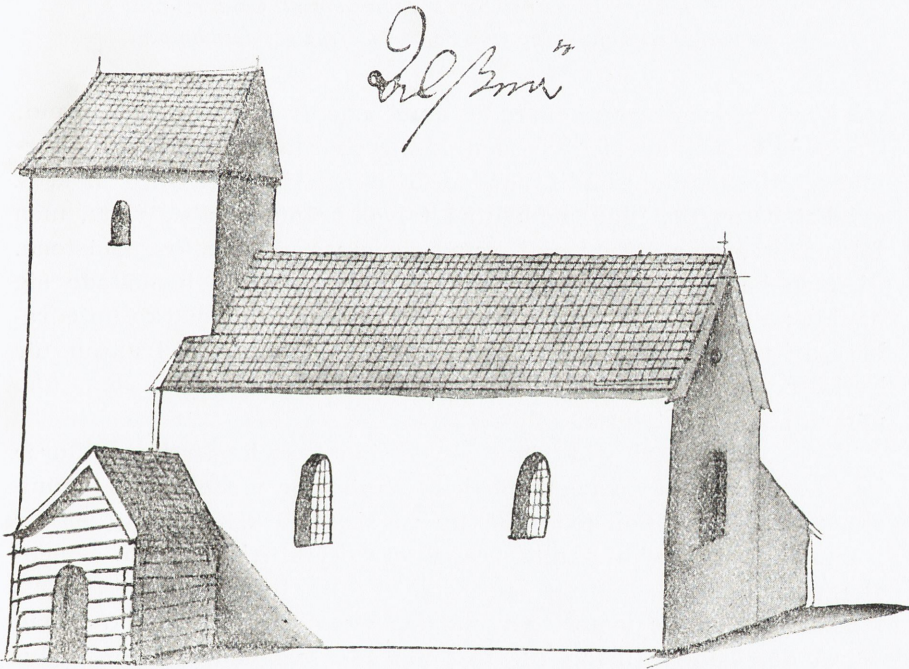
av brännande och skövlande fiender har det fått, så snart tillfälle yppat sig, och profana borgar och fästen ha där varit talrika.

Det medeltida Skara-stiftet var, åtminstone formellt, det äldsta inom det gammalsvenska området, och det utgjorde en betydande del av den nordiska kyrkoprovinsen. Vid flera tillfällen under den yngre järnåldern hade det nog fått stifta bekantskap med kristen tro genom missionering, men härom tiga de skrivna källorna till kyrkohistorien. I vårt land blir först Birka-missionen ordentligt omnämnd i hävderna — förmodligen av den anledningen att den hör till de yngsta i genren. Den inträffar under en tid, då skrivna källor till vår medeltida historia över huvud taget börja uppträda.

Medeltidens Skara-stift var synnerligen rikt på profana borganläggningar och befästa stormansgårdar. De sistnämnda äro att finna framför allt i den skogrika södra delen av Västergötland utmed de floddalar, där fjärrvägarna till de gammaldanska landen löpte fram. Dessa fjärrvägar torde under medeltiden ha ägt betydelse framför allt som härvägar; för den fredliga kommunika-

tionen med grannlandet i sydväst och det övriga utlandet ha tydligen andra stråk varit viktigare. Utfallsporten var i det fallet Gamla Lödöse och trakten vid Göta älvs mynning. Frappant är, att skogsområdenas befästa stormansgårdar (som ofta bestodo av timrade längor och ett fast murat tillflyktstorn) nästan utan undantag ligga skövlade och öde. Deras uppkomst betingades av vissa sociala faktorer, främst väl feodalväsendet. De lades ej i landskapets gamla huvudbygder — Falbygden tycks sakna borganläggningar — utan i skogsbältet söderut och kring Vänerns stränder. Deras byggherrar ha ej varit i främsta rummet jordbrukare: de ha intagit en särställning socialt och politiskt; de ha uppfött hästar och boskap samt gjort krigstjänst. Deras borgar och gårdar föllo med sina herrar.

Skulle man ur synpunkt av bygdeförsvär i krigstid jämföra dessa medeltida gårdar med fast stentorn med kyrkorna, är det påfallande, att kyrkorna visa så få tecken på yttre våld. De flesta

1600-talets kyrkoavbildningar visa, att vapenhusen ofta varit byggda av trä, i timmer eller skiftesverk. De äro senkomna, nordiska tillägg till den gängse romanska stenarkitekturen, och deras funktion är vindfångets (Adelsö kyrka).

Där vapenhusen redan under senmedeltiden murades av sten, utformades de ofta som kapell med altaren och målades på tak och väggar liksom kyrkan i övrigt. Ovan ett prov på målad vapenhusvägg från Sorunda kyrka i Södermanland.

stå kvar med murarna bevarade, utan spår av bräscher och brand. Orsaken härtill är givetvis den att kyrkorna i motsats till stormansgårdarna underhållits av socknen och i princip äro s. a. s. evighetsbetonade. Många ha utan tvivel bränts och skövlats, men faktum kvarstår att de ej i grund förintats så som krigarfästena. Fienden har bränt sockenkyrkor (liksom han ofta bemödade sig om att nå upp till det fredliga stiftcentret och brännmärka katedralen) av terroristiska- eller prestigeskäl. Men någon fruktan för kyrkorna ur strategisk eller fortifikatorisk synpunkt har han näppeligen behövt hysa.

Tanken att i krigstid söka skydd inom sockenkyrkans murar kan av flera skäl ha legat nära till hands för medeltidens människor: den förhoppningen ville man gärna göra sig, att även de främmande gästerna skulle respektera kyrkofriden; och gemenskapen inom de helgade murarna var ur flera synpunkter att föredraga framför isoleringen på den egna gården, även om man också där hade tillgång till fast murade byggnader, t. ex. ladugårdar. Kyrkbacken hade dessutom ofta nog ett strategiskt läge: För kyrkogårdens skull hade man lagt templen på självdränerande, höga moränkullar.

Men särskilt inrättad med tanke på försvarbarhet var den roman-

ska sockenkyrkan i regel ej. Skottgluggar saknas liksom t. ex. skyttegångar, bröstvärn, karnap o. a. stående anordningar för borgar. Tornen äro, där sådana finnas, ej byggda med tanke på flankeringsmöjligheter, nödvändigheten av att kunna bestryka huvudportalen e. dyl. Fast murad var kyrkan, och som ett utanverk låg den ofta nog kraftigt tilltagna kyrkogårdsmuren, men deras solida, oförstörbara murar voro fast fogade i varaktigt material framför allt av det skälet, att en riktig kyrkobyggnad *skall* muras av sten; den var konstruerad och uppförd i enlighet med det evighetsbetonade i kyrkans idé. Planläggningen var bestämd enbart av kultskäl, material och teknik likaså. Märk att vikingatidens kyrkor alltid byggdes av trä — stavkyrkorna; skulle detta visa, att missionstiden varit fredligare för neofyterna än 1100-talet? En kyrka skall också helst ha torn, men dessa äro i regel fasta och slutna men högst okrigiska byggen. De göra på sin höjd intryck av att vara utkiks- och tillflyktstorn för några få personer — man tänker närmast på den till kyrkan alltid hörande prästgårdens invånare. Möjligt är, att den art kyrkliga stormansgårdar prästboställena¹⁾ kunna sägas vara, haft sina tillflyktstorn lika väl som de profana herresätena, och att stentornen i det förra fallet kombinerats med kyrkbygget. Möjligen kunna de gotländska kastalerna delvis finna sin förklaring utifrån denna tanke. I andra fall är det tydligen kungen och jarlen som befordrar märkligare tornbyggen vid kungsgårdskyrkorna.

Det är emellertid min tro, att den nuvarande idén om kyrkan som sockenfästning är i hög grad färgad av efterreformatoriskt tänkesätt. 1100- och 1200-talets fast organiserade nordiska kyrkoprovincer var en del av den stora katolska världen, och denna byggde kyrkor för sin egen räkning, för kyrkans krav, och utan starkare bitankar på publicums behov av nödvärn i ofredstid. Det fanns även i forna dagar utan tvivel mest fredstid, åtminstone vad beträffar de stora områden kyrkan famnade. Ett särskilt skyddsbehov, som kunde gälla prästen, påvliga uppbördsmän el. dyl. borde det dock fallit sig naturligt att behjerta.

Såsom ganska betecknande för den extremt merkantila inrikt-

1) Byggnadsbeståndet för medeltidens svenska prästgård beskrives i Upplands-, Södermanna- och Västmannalagarnas kyrkobalk, andra flocken, där det stadgas, att bebyggelsen skall omfatta 7 laga hus: *stuga och stekarehus, lada och sädesbod, visthus och sovhus och fähus*. (Holmbäck-Wessén, Svenska landskapslagar I, 1933, s. 14; II, 1936, s. 4; III, 1940, s. 14),

ning, medeltidsbebyggelsen i hansestaden Visby erhållit, har man tolkat det märkliga faktum att Maria-kyrkans övre del, vindsvåningen ovan valven, har karaktär av magasin, snarlikt de vanliga köpmanshusen. Mitt i gavelfasaden sitter på övligt vis en hissbom för att underlätta uppforslandet av varor. Detta faktum har väl verkat överraskande, men i regel har man utan allvarligare betänkligheter satt detta kyrkomagasin i direkt samband med köpmännen och deras behov av lagerlokaler. Ganska försiktigt uttrycker sig Sven T. Kjellberg (Gamla svenska städer, 7—8, 1923, text till pl. 11): »Att kyrkvinden varit använd som varumagasin torde vara tämligen säkert; om dess tillkomst skedd i direkt syfte att erhålla ett dylikt af mäktiga dimensioner, eller om den dikterats af andra skäl må lämnas därhän. Att denna bildning hör hemma i en köpstad torde dock få betecknas som mer än en tillfällighet.» — Den som senast yttrat sig i frågan, Erik Lundberg (Byggnadskonsten i Sverige under medeltiden 1000—1400, 1941, s. 552) kallar den »... en vind, som synes ha kommit till användning för profant ändamål.» Klart utsäges ej det viktiga faktum, att denna kyrkvind byggts för kyrkans eget behov. Den är ett sockenmagasin eller tiondelada, s. a. s. uppflyttad på kyrkan på grund av tomtrist. Kanske var denna kyrkvind ej alldeles enastående i denna användning. Knappheten på utrymme för domkyrkan och dess hus just på denna ort är emellertid välkänd; den återspeglas redan i kyrkans byggnadsplan i så måtto att koret fått en förkrympt utformning till följd av bergbrantens — Klintens — hindrande inverkan. Har den medeltida stenhusbebyggelsen i övrigt trängts tätt omkring kyrkan, och dess närmaste omgivning upptagits av gravplatser, förklarar detta saken till fullo.

Att för försvarsändamål direkt anpassade medeltidskyrkor finnas är allmänt känt. Hur pass vanliga de varit i äldre tid är dock vanskligt att bedöma. Den långa raden av öländska s. k. klövsadelkyrkor — alltid sekundärt påbyggda för försvarsändamål — har tyvärr skövlats på några få undantag när. I Kalmar-trakten finnas ännu Hossmo och Kläckeberga, den sistnämnda möjligen att uppfatta såsom ett till kyrka apterat fast hus från medeltiden. Tydlig och odisputabel försvarskaraktär ha ju även de stora rundkyrkorna, särskilt på Bornholm men även i Kalmartrakten och i Östergötland, t. ex. Vårdsberg. Med Stockholms-traktens små rundtempel Bromma, Solna, Munsö skall förhållandet vara det samma, men i fråga om Skara-stiftets 4 kända rundkyrkor är den

strategiska synpunkten svår att anlägga. Av de bevarade monumenten (Skörstorp, ännu i bruk, och Agnestad, frilagd ruin) att döma ha vi här att göra med mycket enkla och mycket små, runda kapell- eller kyrkobyggnader, i vilka några försvarsanstalter åtminstone numera ej kunna påvisas och knappast vore att vänta. Det har sagts, att dessa kyrkors läge skulle visa deras strategiska betydelse: inlagda på en karta i liten skala tycks de ligga på platser, där de danska härvägarna mynna på Falbygden. Detta skäl övertygar ej, och än mer betänksam blir man, när man kommer till ort och ställe, då det begiver sig att Skörstorps kyrka ligger i en sänka och Agnestads ruin på öppna fältet, flackt och fredligt. Vad har rundkyrkoformen i dessa fall att säga? Flera möjligheter till förklaring yppa sig, och försvarsteorien förefaller i dessa fall umbärlig.

Utän tvivel är det på tiden att forskningen kring de s. k. försvarskyrkorna lämnar de snävt konsthistoriska synpunkterna och försöker se kyrkan ur kyrklig aspekt. Det fordras en ingående kännedom om den katolska kulten och kyrkopolitiken, dess yttningar och behov, om härvid önskade resultat skola kunna ernås. Liksom de flesta protestantiska forskare saknar den, som skriver detta, i hög grad denna kyrkohistoriska skolning, men det må vara honom tillåtet att här som ett experiment betrakta försvarskyrko-problemet s. a. s. inifrån. — Ett av den påvliga kurians angelägnaste intressen i den nordiska kyrkoprovinsen gällde skatteuppbörd. Skatteindrivare ha väl sällan bemötts med oinskränkt hjärtlighet i utövädet av sin gärning, och allraminst kan så ha varit fallet i en tid då lagarna i sina stadganden medgav rabatt på mansboten vid dråp av utlänning. Vi ha också berättelser från medeltiden som skildra de stora svårigheter som mötte de påvliga skattekollektorerna i vårt land. De skildra hur man under betäckning av väpnade ryttare smyger genom skogarna, räddar sig fram till klostren med sina skatter av uppbördsmedel och slutligen efter ritter så vådliga och påskyndade, att hästarna stupa, när en hamnstad, där man kan inskeppa sig.

Det är tydligt, att dessa kyrkans män behövt fasta punkter här och var, särskilt i trakter, där kloster saknats, och det är lika klart att dessa fasta punkter bör ha varit både försvarbara och inrättade för övernattning. Ej underligt om de förlades vid kusten, där man skulle ligga och vänta på skepp eller på vind, och ej underligt, om de byggdes vid utfartsvägarna från de rika bygderna

till kusten. Betrakta vi fästningskyrkorna ur denna synvinkel, ställes den hävdvunna meningen om deras strategiska funktion totalt på huvudet: de spärra ej vägarna till våra huvudbygder för anfall av »vender» och andra rövare. De tjänade som fästen för en trafik i alldeles motsatt riktning.

Det finns en särskild detalj i våra kyrkobyggnader, ett stående tillägg, som genom sitt namn här i Sverige ofelbart för tanken till strid och vapenlek — det är vapenhuset. Genom sitt läge har det ansetts utgöra ett skydd för huvudportalen. Härtill kan sägas, att åtminstone i Skara stift en mängd vapenhus på 1600-talet och långt in på 1800-talet voro byggda av trä, — timrade eller i skiftesverk — vilket bl. a. framgår av teckningarna i Peringskiölds Monumenta tom. IX. De äro alltså ur denna synpunkt att karakterisera som enkla vindfång; men namnet då! Under 1600- och 1700-talet kallas dessa tillbyggen *vakn-* eller *våknhus*, och detta namn är enligt språkforskningen = vapenhus; det synes ofrånkomligt. Den allmänna uppfattningen är också, att de kyrkobesökande i detta förrum hängt av sig sina vapen före inträdandet i kyrkan. Man är ganska ense i den uppfattningen att gamla tider i regel varit mycket krigiska och tarvat en ej obetydlig vaksamhet och beväpning i vardagslag. »Vapnen sina vike en man ej ett fjät ifrån på fältet...» säger Havamal, och romantikens bild av den till tänderna väpnade vikingen har bidragit till befastande av dessa föreställningar. Dylika rekonstruktioner utgå dock från fynden i rika krigargravar och torde knappast visa något med bestämdhet om vardagsbruk och varmanssed. Vidare är det så, att vapenhus ej finnas på kyrkorna i den äldsta — och, som vi ville tro, mest barbariska — medeltiden. De uppträda först på 1300-talet, åtminstone *murade*, särskilt på 1400-talet och bli sedan regel. I det konservativa gamla Skara-stiftet muras många först på 1600-talet. I Uppland finnas ursprungliga senmedeltida vapenhus med samtida målningar, som nå långt ned på väggarna, ja, t. o. m. altaren. Anordningar för upphängning av vapen på väggarna känner jag ej i något fall. Däremot finnas sittplatser i form av bänkar vid väggarna. Hela anordningen möter först under senmedeltid och renässans och blir vanlig först efter reformationen. Sakristia och vapenhus ingingo ej i våra efter sydländsk, allmänkatolsk sed planlagda, romanska sockenkyrkor. De ha tillkommit i den mån nya pretentioner yppades i den vintriga Norden och

i anslutning till de allmänna framstegen inom medeltidens byggnads- och bostadsskick. — Även om den traditionella uppfattningen rörande vapenhusens betydelse kan rymma mycken sanning, är det utan vidare klart, att den icke rymmer hela sanningen. Särskilt namnfrågan är förtjänt av att utredas från sakkunnigt håll.

Med ovan framförda synpunkter har jag velat återföra ett par byggnadshistoriska kyrkofrågor till problembordet; det är för visso enda sättet att slutligen få uppenbarat vad som faktiskt skett i det som synes ha skett.

Harald Widéen.

Liber cantus 1620 och 1623.

Vilket är det äldsta svenska nottrycket i reformationskyrkan? Efter Klemming anger T. Norlind i en uppsats om Svenska kyrkosångböcker före 1697 (*Kult och Konst* 1906, s. 281), att det är HB 1614. Denna uppgift citeras även i K. Peters, *Den gregorianska sången*, s. 47. Det äldsta svenska nottrycket efter reformationen torde emellertid vara *Then svenska Psalmboken* 1586, som trycktes i Stockholm på A. Gutterwitz' tryckeri med tryckta notlinjer och nottecken (jfr N. Fransén, *Reformationstidens liturgiska utveckling*, *Kyrkohistorisk Arsskrift* 1935, s. 177). Dessförinnan hade i reformationstidens i Sverige tryckta musikalier endast notlinjerna tryckts, medan nottecknen inskrevos för hand; så t. ex. i *Mässan* på Swensko 1541, 1548, 1557, *Een liten Songbook* 1553 och *Troon* på svenska och latin 1578. Dessa är alltså snarare att räkna som en sorts musikhandskrifter. — Efter Gutterwitz' död övergick tryckeriet till Uppsala universitet och ärkestiftsstyrelsen och fick till föreståndare Eskil Matzson. Nu trycktes här HB 1614 (innehållande bl. a. musiken till prefationen, instiftelseorden och *Fader Vår*) och *Then svenska Psalmboken* av 1616.

1620 trycktes på Eskil Matzsons tryckeri en »*Liber cantus, in quo glorificationes, hoc est: Kyrie et Venite, nec non: sequentiae et antiphonae, in summis et simplicibus Festis, atque diebus Dominicalibus usitatae, continentur. Additus est etiam cantus ecclesiasticus sive Gregorianus, qui in solennibus Ecclesiae Festivitatibus, canitur. Item: Threnodiae, quibus in funerum deductionibus,*

utuntur.» Denna Liber cantus, kallad »upsaliensis», omfattar 196 sidor i tvärkvartformat och synes vara avsedd för ärkestiftet (här förkortad LCU).

1623 trycktes på samma tryckeri en Liber cantus med samma titel. Denna mässbok, kallad »wexionensis», utgavs på biskop Petrus Jonaes bedrivande genom dåvarande domprosten, sedermera biskopen i Växjö Nicolaus Krokius och var avsedd för Växjö stift. Den omfattar 116 sidor i tvärkvartformat (här förkortad LCW).

*

Vad innehåller nu dessa båda böcker?

Av *Ordinarium Missae* innefattar båda böckerna fem serier Kyrie, Gloria med Laudamus, Sanctus och Agnus Dei. I LCU är 2 serier avsedda att brukas på vanliga söndagar, 1 på festdagar (*simplicibus festis*), 1 vid påsk och 1 vid pingst. Därtill kommer ett Kyrie för de stora högtidsdagarna. — LCW upptar 1 serie för vanliga söndagar, vardera 1 för jul, påsk och pingst samt 1 serie för Johannes Döparens dag — troligen avsedd även för andra högtidsdagar.

Att här detaljgranska detta notmaterial låter sig icke göra. Vi nöjer oss med att konstatera, att materialet i de båda böckerna i stort sett överensstämmer; avvikelserna gäller mest melismerna och textunderläggandet. Vidare är det av intresse att iaktta, att hela materialet — 24 melodier — återfinnes i Höghandskriften (omkr. 1540) och i det närmaste hela materialet — 21 melodier — i Koralpsalmboken 1697. I Svenska Mässan 1897 återfinnes 12 och i Den svenska mässan, I, 1942 10 melodier. Kyriale Romanum innehåller 19 av melodierna.

Om vi så går över till mässans efter kyrkoåret variabla delar, *proprium de tempore*, så är det av intresse att se, att LCW bevarat juldagens och påskdagens latinska *introitus*. Den handbok, som gällde 1623, var ju HB 1614, och denna stadgar intet om introitusmomentet. Däremot förutsätter KO 1571 latinsk introitus alternativt med vissa svenska psalmer. LCW anknäver alltså här till äldre praxis.

Till resterna av mässans *proprium de tempore* hör också de tre *sekvenser*, som upptas i både LCU och LCW, nämligen *Laetabundus*, *Victimae paschali* och *Sancti Spiritus adsit nobis gratia*, avsedda för jul, påsk och pingst. KO 1571 skriver: »Christelige

Sequentier må man ock under tiden siunga / serdeles på thessa högtidher / Jwl / Påscha / Helghe Toorsdag och Pingesdağa». För juldagen upptages bl. a. *Laetabundus*, för påsken *Victimae*. — HB 1614 innefattar en fullständig serie gradualpsalmer för kyrkoåret, där bl. a. ovan nämnda sekvenser anföras.

Laetabundus upptas i LCU i en svensk tolkning, känd från psalmboken 1548 (Alle christne frögda sigh), i LCW dels med den latinska texten, dels med ovanstående svenska text och en annan, mera texttrogen nyöversättning parallellt med denna (Frögdesammer är then christelige Choren). Den sistnämnda översättningen rymmer partier av stor poetisk skönhet. — Beträffande melodien kan anmärkas, att den följer den äldre meloditypen med syllabisk upptakt (jfr Moberg, Ueber die schwedischen Sequenzen, I, s. 249).

Victimae paschali återges med traditionell melodi och svensk text, den senare känd från 1543 års psalmboksfragment (Jesus Christus han är worden; jfr Liedgren, Svensk psalm och andlig visa, s. 29).

Sancti Spiritus adsit nobis gratia återges likaledes i båda böckerna i lika översättning (Then helghe Andes nådh). Den svenska översättningen av denna sekvens synes icke vara känd tidigare än i LCU.

Bland övriga sånger, *avsedda för mässan*, märkes *Tigh ware loff och prijs o Christ*. Denna sång är egentligen en Sanctus-trop, där texten lagts under de långa Osanna melismerna. Första gången denna melodi i troperat skick möter på svensk botten är i Höghandskriften (omk. 1540). När och hur denna trop utförts är inte så lätt att klart fixera. Adell uppvisar i företalet till editionen av Hög- och Bjuråkershandskrifterna, i jämförelse med samtida dansk praxis, att den synes ha sjungits av försångare vid trefaldighetsmässan och möjligen den högtidliga brudmässan. Så som tropen upptages i LCU och LCW, möter vi inga tydliga spår av dess liturgiska historia eller funktion. Den står där skenbart lösbruten, som en luthersk koral. Ett par iakttagelser torde emellertid vara av viss betydelse. Både LCU och LCW placerar den i omedelbar anslutning till pingstens nattvardsmässa. Detta tyder väl på att den fortfarande hört nattvardsfirandet till. Att den i LCU och LCW hör samman med pingsten torde inte vara någon tillfällighet. Redan Hög- och Bjuråkershandskrifterna placerar den i själva verket där. I handskrifterna står den visserligen under trefaldighetstidens serie, men den in-

föres med orden: »Glā in excelsis de sancto spiritu sequitur, s̄cto sec (?) corp(or)e Chri». Detta visar, att melodien där avsågs inte bara för trefaldighetssöndagen utan också för pingst och Helga lekamens dag. — I Een liten Songbook 1553 står tropen i pingstserien och liksom i Liber cantus efter Agnus Dei. Det föreligger alltså en obruten tradition från 1540 fram till 1620, som visar, att Tigh ware loff var en pingstsång, som hade samband med nattvardsfirandet. Man torde kunna förmoda, att Tigh ware loff i LCU och LCW avsågs som kommunionpsalm under pingsten, ehuru varken KO 1571 eller HB 1614 upptar den bland de där uppräknade kommunionpsalmerna.

En annan gammal nattvardssång möter i LCU, nämligen *Discubuit Jesus*. Den är en medeltida bearbetning av nattvardens instiftelseord, vilken anföres redan i SM 1548 och senare i De officiis och HB 1614 upptas som kommuniionsång.

Vidare anför LCU den gamla pingstantifonen *Veni Sancte Spiritus*. Det torde här närmast tjäna som antifon till pingstvesperns psalmer, efter medeltida sed. Det kan i detta sammanhang påpekas, att dess användning utvidgats genom anvisningarna i De officiis, KO 1571 och HB 1614, där den — i svensk form — var en av de fastställda predikstolspsalmerna. Enligt HB 1614 skulle den sjungas i varje mässa.

*

Vi lämnar nú mässan och går över till *tidegården*. LCU är här mera omfattande än LCW och upptar tidegudstjänsterna för jul, påsk, pingst och Mikaeli, medan LCW stannar vid de båda förstnämnda. Det musikaliska materialet avser vederbörande högtidsdag och dess helgsmål — alltså I. vesper, I. completorium, matutin, laudes, II. vesper och II. completorium. Mest fullständigt återges matutin, laudes och vesper. För dessa gudstjänster innehåller HB 1614 inga föreskrifter utom att under rubriken »Ad completorium» upptages Vaka över oss och Välsignelsen. KO 1571 bibehåller matutin (laudes) och vesper. Här ansluter sig Liber cantus alltså till reformationsårhundradets praxis.

Av *matutinens* material återger LCU i en särskild avdelning *Venite* — inte bara för ovan nämnda helger utan också för Trefaldighet, vanliga söndagar och apostladagar. Därtill kommer ett orbricerat *Venite* (i nuvarande romersk praxis använt under advent

och fastan samt på martyrdagar). De fyra sistnämnda saknar invitorieantifon, medan samtliga övriga har sådan, inarbetad under de andra tidegudstjänsterna för vederbörande söndag. — LCU och LCW återger vidare matutinens *Te Deum*, den förra på latin, den senare på svenska. — Av matutinmaterialet upptas — i överensstämmelse med KO 1571 — en nocturn, d. v. s. tre antifoner och psalmer, tre läsningar och tre responsorier.

Laudes enligt Liber cantus upptar i regel fem antifoner och psalmer samt antifon till Benedictus, *vespern* likaledes fem antifoner och psalmer samt antifon till Magnificat, medan av *completoriet* endast upptages antifonien till Nunc dimittis (för påsken även en psalmantifon).

Tidegårdens *hymner* är sparsamt företrädda. LCU innehåller två latinska hymner, nämligen för pingstvespern *Beata nobis gaudia* (nuvarande Antiphonale Romanum: pingstdagens laudes) och för Mikaelivespern *Tibi Christe splendor Patris* (Antiphonale Romanum: vespern på S. Rafaels dag. LCW anför *tre hymner på svenska* och *en luthersk kyrkovisa*, nämligen *Werldennes Frälsare* (Veni Redemptor), *Nu är kommen vår Påskafrögd* (Ad coenam agni), *Wij loffuom Christ* (A solis ortus cardine) och *Kommer här och låter oss Herren Gudh prijsa*. De tre förstnämnda, som även torde ha avsetts som psalmer vid mässan och som ingår i Uppsala-psalmboken 1645, upptas av LCW tillsammans med matutinens *Te Deum* och påskcompletoriets antifon »Ährnes Konung». Detta synes tyda på att de avsetts även för tidegudstjänsterna, för vilka LCW i övrigt icke upptager någon enda hymn. De ingick f. ö. i Olaus Petris översättning av tidegårdshymner (jfr Liedgren, a. a., s. 87, not 1). För julen avsågs hymnerna »Werldennes Frälsare» och »Wij loffuom Christ», för påsken »Nu är kommen vår Påskafrögd». — »Kommen här» är, som Peters påpekar (Svensk Koralbok 1940, s. 315), kanske en omdiktning av matutinens Venite exultemus. Det är icke osannolikt, att den i LCW är avsedd för matutinen.

*

Intressanta är de avslutande *begravningssångerna*. Vi återfinner i båda Libri cantus de tre responsorierna *Media vita*, *Emendemus* och *Si bona*, i LCU därjämte *Credo quod* och *Libera me* och i LCW *Sint lumbi*. Av dessa är *Media vita* i Breviarium Lincopense

m. fl. antifon till Nunc dimittis på Dom. III Quadragesimae, *Emendemus* responsorium III på Dom. I Quadragesimae och *Si bona* i nuvarande Brevarium Romanum responsorium I i Historia Hiob. *Credo quod* är responsorium I i dödsofficiets matutin, *Libera me* responsorium i begravningsritualet och *Sint lumbi* i nuvarande Brevarium Romanum responsorium VIII in communi confessorum. (För vissa av dessa uppgifter står jag i tacksamhetsskuld till kyrkoherden, teol. lic. Knut Peters).

LCU och LCW anför slutligen *tvenne begravningssånger med svensk text*, nämligen *Jagh weet at min Förlossare leffuer* (en översättning av *Credo quod*) och *I stofft och sand*. Denna cantus funebris är av medeltida ursprung (jfr Liedgren, a. a., s. 244 f.) och torde vara en omdiktning av motiv ur responsorierna i döds-officiets matutin (jfr Peters, Den gregorianska sången, s. 53).

*

Till sist ett par ord angående frågan om *tidegårdens språk och användning*. *Hög- och Bjuråkershandskrifterna* (omkring 1540) framlägger en till stor del *försvenskad tidegård*; tidegårdens »ordinarium» är i alla väsentligare partier översatt, så att de flesta tidegudstjänster kunde nöjaktigt återges på svenska (jfr Adell, a. a., s. 17). Ett led i försvenskandet utgör Olaus Petris ovan nämnda häfte med till svenska översatta tidegårdshymner (Swenske Songer, 1536). — KO 1571 stadgar, att *ottesången* skall sjungas på latin utom *Te Deum*, hymn, *collecta*, *Benedictus* och *Benedicamus*, som också kan sjungas på svenska. I aftonsången skall *capitulum*, hymn, *Magnificat* och *Benedicanus* sjungas »ymsom» på svenska och latin. — LCU och LCW åter framlägger tidegården på latin — utom *Cantica* i LCU (*Benedictus* för jul, påsk, pingst, *Magnificat* för jul, påsk, pingst och *Mikaeli*, vilkas begynnelseord anges på svenska) och *Te Deum* i LCW; därtill kommer de tre ovan nämnda översatta hymnerna och »Kommer här», samtliga i LCW, vilka torde avsetts även för tidegården.

Detta synes ge vid handen, att tidegården i dess försvenskade form icke slagit igenom. Å andra sidan är det svårt att tänka sig denna latinska tidegård avsedd för regelbundet församlingsbruk. Kanske var den avsedd för prästens andakt eller för skolbruk; det pedagogiska värdet av latinsk tidegård stod klart t. ex. för *Laurentius Petri*. Man kunde kanske också tänka sig, att vid helgerna, när

scholares var hemma på ferier eller tiggarfärder, den latinska tidegården kom till praktisk församlingsanvändning. Men vidare bör det anmärkas, att vissa partier av den försvenskade tidegården uppenbarligen slagit igenom så mycket grundligare. Av Cantica anses det ju t. ex. icke nödigt att ange mer än de svenska begynnelseorden. Av Bureus bekanta notis från hans norrlandsresa år 1600 om församlingens psalmodierande vid julottan synes framgå, att psalmodien (väl Cantica, som i svensk form ingår just i LCU, vilken återger ärkestiftets 1600-talstradition), var församlingen förtrogen. — Att psalmodien överhuvud var en levande faktor visas därav att psalmtönen anges endast genom finalis. Och att tidegårdens material som helhet uppenbarligen var mycket väl känt visas indirekt också av vad som icke finnes upptaget i Libri cantus. Att t. ex. av completoriet i regel anges endast antifonen till Nunc dimittis synes peka i den riktningen, att återstoden av denna gudstjänst ansågs allmänt bekant.

*

De båda Libri cantus utgör intressanta dokument från vår kyrkas liturghistoria. På flera punkter griper de tillbaka, utöver HB 1614, och anknyter till KO 1571 och den av Laurentius Petri in-
augurerade liturgiska linjen under det svenska reformationstidevarvet. Att de båda böckerna inte är enbart historiska dokument framgår av, att en stor del av deras innehåll står insatt i ett obrutet sammanhang från äldsta tid, över reformation- och stormakts-tid och fram till våra egna dagar.

För den som har vår kyrkas gudstjänst kär och vill tränga in i hennes liturgiska livsform, anbefaller sig de båda Libri cantus till studium. Deras stämma talar kyrkans tidlösa språk. Det rymmer ett gammalt och aktuellt budskap.

Pehr Edwall.

Förkortningar: HB = Handbok.
KO = Kyrkoordning.
LCU = Liber cantus upsaliensis.
LCW = Liber cantus wexionensis.

Liber Cantus Upsaliensis (Laurentius Petri Sällskapetets urkunds-
serie II) Lund 1943. Pris: 17:50.

Liber Cantus Wexionensis (Laurentius Petri Sällskapetets urkundsserie III) Lund 1943. Pris: 15:—.

Den första utsändes till medlemmarna av Sällskapet mot insändande av årsavgiften för 1943 (10:— kr.) till kassören: kyrkoherde K. Peters, Söndrum, Halmstad å postgiro n:r 171372.

Rekvisioner å sångböckerna för kyrkoarkiv m. m. insändes likaledes till kyrkoherde Peters.

Danska dopfuntar från medeltiden.

M. Mackeprang, som för några år sedan drog sig tillbaka från ledarskapet för dansk fornvård och för det danska Nationalmuseum, kunde år 1941 se ett livsverk krönas, då hans stora verk utkom, Danmarks middelalderlige Dodefunte, som sysselsatt honom sedan ungdomen. Det är en bok i stor folio om 450 sidor, lärd och skarpsinnig. Sällan får man i sin hand en mera fullmogen vetenskaplig prestation. Den omfattar ett oerhört rikt material, som har otaliga förgreningar och som därför ständigt måste studeras med sidoblickar på andra konstområden. Danmark har bevarat 1494 medeltida funtar, vilket är ett mycket stort antal av landets 1738 kyrkor. Av dessa äro 90 % romanska.

I bokens första del redogöres för vissa allmänna förutsättningar, bl. a. dopsed och ikonografi, vilka intressera oss här. Mackeprang påpekar, att dopritus varit bestämmande för funtarnas utformning. Under medeltiden brukas nästan utan undantag neddoppning av barnet. Enligt Roskilde ritualbok av år 1513 skulle barnet neddoppas i vattnet tre gånger, då det döptes i Faderns, Sonens och den helige Andes namn. Funten måste därför vara stor. Vid medeltidens slut började dopseden förändras. Nu överöstes blott barnets huvud. I Bugenhagens sändebrev till de danska biskoparna 1539 heter det, att medan neddoppning var vanlig i Tyskland, hade han i Hamburg påträffat bruket att blott vattenösa barnets huvud. Till sin överraskning hade han iakttagit detta bruk även i Köpenhamn. Då emellertid Luther hade förklarat detta för en osed, önskade han, att superintendenterna skulle försöka avskaffa den. Att detta icke lyckades förstås av Kirkeordinansen av 1357, där det bestämdes, att barnet skall vattenösas tre gånger. Vid

denna tid började också tyska dopfat av mässing komma i bruk. I Sverige skaffade man sig i stor utsträckning nya dopfuntar på 1600-talet — här har det alltid varit lättare att överge traditionen.

Den medeltida dopseden med neddoppning framtvingade anordningar för att uttömma vattnet. Dopvattnet var ju vigt och hygienens krav inte alltför stora. Enligt ett engelskt kyrkoreglemente skulle funten rensas två gånger årligen och fyllas med rent vatten — eller oftare vid behov, tillägges det. Uttömningsanordningen är något olika på olika funtar och funttyper; hos vissa saknas den helt och hållet. I varje fall kan man icke begagna förekomsten av uttömningshål som dateringsgrund. [Redan under medeltiden förekommer emellertid i Danmark dopskålar av metall liksom på Gottland, där det redan tidigt kan spåras en tillverkning av sådana samtidigt med funtarna]. Sådana åtgärder vidtogos för att vattnet inte skulle stanna för länge i funten och se alltför oaptitligt ut efter en massa neddoppningar. Samtidigt fruktade man tillgrepp av det heliga, som kunde nyttjas som trolldom av häxor. Därför var det bäst att skaffa sig lock till funtarna, vilket också föreskrevs i engelska och norska kyrkostatuter. I Urnes synodalstatut från 1517 fastställes vid böter, att »funtarna som på många ställen pläga besmittas med gräsliga kryp och maskar, skall hållas rena och ordentliga med därtill lämpliga solida lock eller på annat sätt». Från Norge och Sverige känner man flera sengotiska exemplar av funtlock men inga från Danmark. Först under nyare tid bli de vanligare. Funten blev som en av kyrkorummets främsta föremål invigt av prästen. På många västjylländska ser man ofta små kors, som troligen äro invigningskors.

Funtens plats, som nu i danska kyrkor är i öster, vanligen i korets nordvästra hörn, var under medeltiden i närheten av ingångsdörren och i större kyrkor nästan alltid i norra skeppets västra travé. Detta överensstämde också med kyrkans symbolspråk, där dopet kallas »frälsningens dörr och ingången till de andra sakramenten» (Urnes synodalstatuter). Från biskop Palladius' visitationer känner man det medeltida bruket väl. »Funten skall vara i den västra änden», säger han. Men under 1500-talets senare hälft kan man steg för steg följa, hur funtarna få plats i koret. Genom Odensebiskopen Jakob Madsens år 1588 påbörjade visitationsbok kan man studera förflyttningarna. I de 130 fall, då han nämner om funtens plats, visar det sig att i 61 kyrkor står den i tornet

eller i väster, i 25 kyrkor på olika platser i skeppet, i 12 i särskilda kapell och i 32 fall i koret. Men på många ställen uppgives det, att funten skall flyttas upp. Med tiden fick platsen i koret företräde alldeles som Sverige ett förlopp som anmälar följt för Linköpings stifts vidkommande under 1600-talet i en uppsats i denna tidskrift.

Ett annat avsnitt av Mackeprangs intressanta framställning behandlar bildernas ikonografi. Man kunde kanske ha önskat större fyllighet vid detta avsnitt. Förf. konstaterar, att djuren äro vanligare än människor på funtarnas bildframställning. Djurens symbolbetydelse är ett svårt kapitel. Lejonet är det vanligast förekommande djuret. Det är symbol för djävulen, men besvärande nog även för Kristus beroende på medeltidens enkla verbala tolkning av skriften. Man utgår i förra fallet från 1 Mos. 49:5 och i andra fallet från 1 Petr. 5:9. Men att avgöra vilkendera tolkningen som skall användas, då blott ett lejonhuvud återges på en funt är vanskligt. Talrikt förekomma också dubbellejon. Kanske finnes en nyckel till den rätta tolkningen i en engelsk funt (Stafford) prydd med två lejon och försedd med en latinsk hexameter, som i översättning lyder: »Oklok är den, som ej flyr sådana lejon». Här måste avses de onda makterna, personfierade i djävulen. Tanken är att dopet skall skydda människan från onda makter. Enligt en annan mening ha djuren placerats på funtarna för att skrämja bort onda makter — den ursprungliga betydelsen av lejonhuvudena har förlorats.

Lejonhuvudets förekomst är ett karakteristiskt drag på en stor funtgrupp i Danmark, de östjylländska lejonfuntarna, vilkas centrum är Viborgs domkyrkohytta. De beteckna det renaste danska i fråga om romanska dopfuntar, och den klassiska typen i denna grupp dateras till 1100-talets mitt. Mackeprangs följer lejonmotivets långa vandringar från Bysans via England till danska runstenar. Från kyrkoportalerna blir motivet känt på dansk landsbygd genom funtarna. En särskild grupp bilda de skånska monumenten; Viborg och Lund uppehöll nämligen intima förbindelser.

Utom lejonet, om vars betydelse men endast kan uppställa allmänna förklaringar, förekommer på funtarna många andra djur såsom häst, hjort, hund, svin, fåglar och fabeldjur som grip, drake m. fl. Bland figurframställningar intaga ämnen ur bibel den främsta platsen. Skildringen av detta ur ikonografisk synpunkt betydelsefulla avsnitt är rätt knapphändig. Sålunda lämnas ingen

förklaring till den innebörd som syndafallet, Isaks offrande, Sinson och lejonet ha ägt. Det hade kanske varit på sin plats att erinra om dopets betydelse i läran om arvsynen och den roll de gammaltestamentliga frälsningsscenerna spela i medeltidens exegetik. Av nytestamentliga scener förekommer korsfästelsen talrikast — helt naturligt i sammanhang med dopets roll i försoningsläran. Enstaka figurer återges också såsom änglar och helgon. Bland symboler märkas en enkel dopscen i form av ett barn (föreställande själen, stundom med en ängel). Andra symboler äro korslammet, den helige andes duva, korset, livsträdet (som kan anspela på Upb. 2:7 och 22:2), evangelistsymboler o. s. v. Mycket vanliga äro också manshuvud, som återges på foten. Ibland kan det vara anledning att tro på en anspelning på de fyra paradisloderna, som i utländsk funtskulptur är ett vanligt motiv. Förf. anser också möjligt att de äro en magisk framställning.

Bokens sista avsnitt redogör för importerade funtar. Helt naturligt intar Skåne och Gotland en viktig plats i denna konstimport. Man lägger märke till den påfallande rika bildrikiedom på dessa dopfuntar, som på ett intressant sätt utfylla bilden av svensk funtproduktion. Utom dessa tidiga bildsmyckade funtar märkas ett stort antal gotiska dopfuntar av mera speciell typ.

Mackeprangs imponerande verk är en stor gåva till dansk forskning, och till dansk kultur och dansk nationalkänsla och — varför icke? — till nordisk samhörighet. Man förstår det av dessa rader i förordet: »I en ond haard Tid ser denne Bog Lyset. Maatte den blive taget for god som et Vidnesbyrd om, at vi ogsaa paa det snevre Omraade, den behandler, ikke slavisk har kopieret det fremmede, der kom til os, men maegtet at omsatte det til godt og kraftigt Dansk».

Bengt Cnattingius.

Recensioner.

Ny homiletisk litteratur.

<p><i>J. A. Hammers: Nådens budskap.</i>
S. K. D. 1:50.</p> <p><i>Ivar Hylander: Det omistliga.</i>
S. K. D. 3:75.</p>	<i>John Nilsson: I jält.</i> S. K. D. 1:75. <i>Anders Frostensson: Tisteln och källan.</i> S. K. D. 3:50. Nådens budskap innehåller sex radiopredikningar av domprosten i

Linköping. Som titeln angiver, är det »nådens budskap», som förkunnaren vill ställa i centrum, men starkt betonar han också, att »nådens budskap måste göras levande i tiden genom tjänande gärning». Det går genom boken en ton av energiskt uppfordrande allvar. Språket i dessa predikningar är enkelt och flärdfritt. Hammers är en folklig predikant, som med en rikedom av bilder och exempel gör sin framställning konkret och lättfattlig.

Av annat kynne är domprosten Ivar Hylanders »Det omistliga», en samling predikningar från hans tid som kyrkoherde i S:t Olai församling i Norrköping. »En ström går fram, vars flöden giva glädje åt Guds stad, åt den Högstes heliga boning», de orden ur den 46 Psalmen komma en i tankarna vid läsningen av dessa omsorgsfullt utarbetade predikningar, vilka med sin lugna och högtidliga rytm låta läsaren oavslåtligen förnimma »stillheten i den Högstes heliga boning.» Predikningarna äro så gott som samtliga hållna på högtidsdagar, vilket kanske kan ha bidragit till den högtidliga och avmätt värdiga formen. Men det är icke blott formen, som giver denna lilla predikosamling dess säregna märke. Den som med uppmärksamhet läser dessa predikningar skall finna mycket för både tanke och tro. En ödmjuk andakt präglar det rika innehållet.

I John Nilssons I fält är det helt naturligt icke så mycket av meditatív ro men i stället klang av stål och hård appell. Många manliga och allvarliga ord sägas i denna lilla samling soldatpredikningar och sägas utan tvivel på ett sådant sätt, att männen i vapenrock måste lyssna. Och därmed är väl ett primärt krav på en

soldatpredikan uppfyllt. Men liksom det finns en risk för den klart bibliska och bekännelsestroga predikan att gå över huvudet på lyssnarna, finns det å andra sidan en risk för den predikan, som till varje pris vill finna anknytningspunkt hos den mer eller mindre sekulariserade åhöraren, att bli tunn och kraftlös, trots kraftiga ord. Det kanske inte vore så farligt att även för beredskapsmän försöka predika om Kristus.

Tisteln och källan av Anders Frostensson är en sällsynt förnämlig liten bok. Det ovanligt vackra och genomskinliga språket är något, som man från första stund lägger märke till. Frostensson talar väl heller icke i första hand till gamla trogna kyrkobesökare. Många »främlingar och gäster» torde här känna igen så mycket av sin egen tysta nöd, att de icke kunna släppa denna bok, på ett innerligt sätt buren av vissheten om att Jesus än i dag »vandrar längs våra färdevägar», »osedd vid vår sida». Men det märkliga är, att Frostenssons förkunnelse på något förunderligt sätt är modern och likväl tidlös på samma gång. Den rör sig hela tiden om djupt väsentliga ting. Förkunnaren känner människohjärtats vrånghet. Han vet, att även den »förvandlade» kan en dag med kuslig klarhet få se, att han »innerst inne är samma tarvliga, gemena människa som förut.» Men han kan också visa vägen ut ur misströstan och förtvivlan. Vår frälsning få vi bygga icke på »något som vi själva är eller har gjort utan på vad Jesus är och har gjort för oss.» Frostensson är lågmäld i sin förkunnelse, utan alla later, men just därför lyssnar man villigt till det han har att säga.

Eric Nilsson.

Kyrkomusik.

Mässa för blandad kör a cappella av Albert Runbäck. Nordiska Musikförlaget.

Ett härligt prov på nutida svensk kyrkomusik! Mässan består av satserna Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus och Agnus Dei. Gloria är komponerat över nr 17 i 1897 års mässmusik och Credo över den gregorianska melodien ur 1697 års koralbok. Mässan är avsedd för liturgiskt bruk och en sådan sjungen mässa är en utomordentligt vacker uppgift för kyrkökören. Svårigheterna är synnerligen moderata. Stilen är, tämligen ovanligt för Runbäck, övervägande 4-stämmig homofon. Vilken kyrkokör som helst kan säkert med framgång ge sig i kast med den. Det är verkligen förnämlig nyttokonst.

O huvud, blodigt sårat. Koralkantat för bl. kör, soli, två violiner, violoncell och orgel av Sulo Salonen.

Världens Frälsare kom här och Jesus Kristus är vår hälsa ur »Åtta små koralmotetter op. 6 av Sulo Salonen.

Finnen Salonens namn är redan välkänt för svenska kyrkomusiker. Hans stil har en frisk kärvhet, som alltid fångslar, ofta frapperar och ibland kanske t. o. m. chockerar. Den blir aldrig ointressant utan präglas av en rik ingivelse, som skänker uppbyggelse och god behållning.

Av koralkantaten föreligger körpartituret. Det är en krävande körsats, som tar ganska litet hänsyn till stämornas omfång (man måtte ha famosa altar i Finland), men den klingar förträffligt. Kantaten består av 6 sater, alltså hela psalmen genomkomponerad. På körens del faller 1, 2, 4 och 6 versarna. Musiken präglas av en stark känsla för den höga tex-

tens innehåll, »tolkar» ofta på ett gripande sätt. Ett fullständigt partitur motses med spänning.

Av koralmotetterna är den förstnämnda den mest givande. Båda avsluter sig emellertid värdigt till föregående motteter i samma opus.

På bröllopsdagen. Vigselhymn för sång och piano (orgel) av Nils Eriksson. Nordiska Musikförlaget.

En mycket lyrisk sak väl värd att framföras i sällskap med de traditionella bröllopsmarscherna.

G. A.

Kyrkokonst.

Johnny Roosval, Sockenkyrka och Salomos tempel. Diakonistyrelsens Bokförlag, Stockholm 1943. 32 s. Kr. 2: 25.

I en liten rikt och vackert illustrerad skrift har professor Roosval framlagt några jämförelser mellan Salomos tempel och sockenkyrkan, närmare bestämt den romanska landskyrkan. Dess anordning och bildsymbolik känns i sina huvuddrag igen från Gamla testamentets tempelbeskrivning: i offertanken, i stegringen från förhallen till det allra heligaste och i utsmyckningen. Förf. gör sedan en jämförelse med den protestantiska kyrkan och kommer till följande nedslående resultat. Bänkkvarteren ropa ut sin tomhet, predikstolen är ett tomt fodral för en präst, läktaren ser ut som en framdragen låda, altarringen som en tom ask. Människomöblerna, som förf. kallar dessa inredningsanordningar i motsats till gudsmöblerna (altare, korskrank, funt o. s. v.), vill han ha avlägsnade i största utsträckning eller minskade. Den ståtliga crescendoen i anläggningen har ersatts av en nivellering omfattande triumfkrucifixets avlägsnande, dopfontens

framflyttande i koret, orgelns uppställning i konkurrens med altartavlan, kyrkogårdens (urspr. templetsgård) förvandling till trädbevuxen park, borttagandet av bilder från altaret. Han summerar: »Den protestantiska (och i viss mån även den katolska) kyrkan har under nyare tid på detta sätt ändrats från att vara ett kultmoment, utstrålande Guds härlighet och människans längtan, till att utgöra ett praktiskt auditorium, skrytsamt fullt av bekvämligheter och tekniska fulländningar.» Slutligen hänvisar förf. till gotländska kyrkor där medeltidens monumentala anda lever kvar mera än i någon annan kyrkoprovinc i norra Europa.

De intressanta synpunkterna känns igen från filosofiprofessorn i Bonn, L. H. Lützelers skildringar, som tidigare refererats i denna tidskrift. Otvivelaktigt har förf. rätt i sina teser, ehuru utvecklingen inom kyrkans tro, lära och sed medfört förändringar, som framtvingat olika ingrepp i den en gång så enhetliga interiören. Givetvis böra restaureringssakkunniga ha förståelse för dessa synpunkter och i möjligaste mån kunna tillämpa dem i de fall det är möjligt.

Bengt Cnattingius.

Helen Engelstad, Messeklaer og alterskrud. Kunstindustrimuseet i Oslo; Cammermeyers boghandel. Oslo 1941. 164 s.

Medeltidens norska textilmaterial har hittills varit föga känt. I jämförelse med svenska paramenter framträder en viss torftighet; tydligen har reformationstidens pietet icke varit så stor som hos oss, ty bevarade diplom berättar om rätt stor rikedom. Dessutom ha de ekonomiskt tryckta tiderna under 1500- och 1600-talen inte medgivit nyansskaffning.

Fru Engelstads avhandling inledes med en kort översikt av de olika kyrkliga dräkterna samt om liturgiska färger. Det starka engelska inflytandet röjer sig på mångahanda sätt och har skapat en viss olikhet mot svenska förhållanden. Så t. ex. förekommer paramenter i gult, blått och även brunt, som tyder på engelsk påverkan. Engelska broderier äro också vanliga under 1400-talets slut och 1500-talets början. En korkåpa från Stavangers domkyrka är en sen produkt från en engelsk broderiverkstad. Större är dock den nederländska importen, som genomsnittligt var av rätt enkel kvalitet med undantag för resterna av mässhaksbroderierna från Hjørundfjords kyrka i Bergens museum. Ett visst intresse tilldrar sig den inhemska broderiproduktionen, framför allt den, som knutits till birgittinerklostret Munkaliv. En något högre konstnärlig nivå presterades i en broderiverkstad i Trondheim, som bl. a. efterlämnat alster i Jämtlands och Härjedalens kyrkor.

Den vackert utstyrda volymen avslutas med en utförlig katalog över samtliga kända norska paramenter, vilka uppgår till 47 st. Därefter följer en kort beskrivning över tekniker och särskilda arter av läggsöm. Med detta verk har ett stort och för nordisk medeltidskonst värdefullt område klarlagts. Man väntar nu endast på en skildring av det märkliga isländska materialet, som säkerligen kommer att skänka oss en rikare bild av äldre nordisk broderikonst.

Bengt Cnattingius.

Sveriges kyrkor. Gotland Bd III, Hejde setting Stockholm 1942. X + 484 s. Pris 26 kr.

Ett nytt stort band av Sveriges kyrkor behandlande 16 kyrkor på Got-

land måste höra till det mest efterlängtade i bokväg för en konstälskare. Intet landskap på fastlandet kan bjuda kyrklig konst av sådan kvalitet och omfattning som Gotland. Redan Stenkumla kyrka, som inleder bandet, är i det hänseendet typisk. En 1100-tals kyrka, vars äldsta del var ett kor, förses med ett kraftigt torn på 1230-talet. Kort därefter ersättes det gamla romanska koret med ett stort kor och tornet höjes. Mästaren igenkännes från Tofta, Träkumla och Eskelhem. En mansålder senare bygges långhuset om till en reslig gotisk byggnad, vars fönster glöda i härliga glasmålningar. Vid 1400-talets mitt prydes långhuset med målningar. Från 1100-tals kyrkan stammar det egenartade krucifixet, där Kristus bär fotbeklädnad. — Varje kyrka visar sig här vara en intressant individualitet, vars släktingar, både nära och fjärran, professor Johnny Roosval studerat med kärlek och omsorg.

Det är få band av Sveriges kyrkor, som göra ett mera vederhäftigt och man är nästan frestad att säga definitivt intryck. Det skulle vara tacksamt att ingå på en närmare skildring av intressanta sammanhang och konsthistoriska egenheter, som finnas här. Man ville nämna de båda vikingatidskyrkorna Sanda och Väte, de många dopfontarna av Byzantios och Majestatis, de härliga triumfkrucifixen, av vilka Vätekrucifixet av franskt ursprung särskilt må påpekas, måhända besläktat med skulpturerna på västfasaden i S. Denis, vidare de många glasmålningarna från 1200- och 1300-talen samt »passionsmålningarna» från 1400-talet. Bland målningar, som i senare tid kommit i dagen, fäster man sig särskilt vid de romanska väggmålningarna i Mästerby. Hilfelings omdöme 1799, att de »äro likare Troll och Spöken än

så Heliga Personer» vill ingen längre underskriva. De gotländska kyrkorna innehålla ofta överraskande föremål. En romansk fattigbössä i Tofta kyrka har utgjort sockel till triumfkrucifixet — denna sällan dokumenterade anordning har säkert varit mycket vanlig i våra medeltidskyrkor. I Atlingbo kyrkas torn finns en liten cell, som med ett fönster står öppen mot långhuset. Roosval anser, att detta lilla rum tjänstgjort som inclusorium, d. v. s. uppehållsort för en from person, som låtit inspärta sig för att gå upp i böner och kontemperation. I Sverige äro sådana penitensceller kända endast på Gotland (Vall, Endre, Bro, Västkinde och Martebo). Några brudbänkar från gotiken i Tofta och Eskelhem höra också till rariteterna.

Det föreliggande bandet övertygar läsaren om kyrkornas rikedomar. Men framför allt står det genom den lärda men ändå lättlästa texten klart att dessa rikedomar äro allas vår egen dom och en nationell skattkammare, som belyser hela vår odlings historia.

Bengt Cnattingius.

Monica Rydbeck, Valvslagning och kalkmålningar i skånska kyrkor. Skrifter utg. av Kungl. Humanist. Vetenskapssamf. i Lund XXXV, Lund 1943.

Fyra århundradens skånsk konsthistoria passera här revy. Doc. Monica Rydbeck behandlar valvtypernas kronologi och uppställer en serie, som är grundläggande för kyrkornas konsthistoria. De romanska formerna halvkupoler, tunnvalv och ribblösa korsvalv avlösas under 1200-talet av fyr- och sexdelade, kupolformade valv med treklöverformiga valvribbor. Under 1300-talet förändras ribbformen, och på 1400-talet blir stjärnvalvet modernt

(t. ex. Malmö S. Petri, Hälsingborgs Mariakyrka).

Valvens dekorerings är föremål för en intressant behandling. Förf. kommer till det märkliga resultatet, att i den skånska målarkonsten under medeltiden finnes en kontinuerlig följd av muralmålningar från 1100-talets mitt till 1500-talets början. Man har i senare tid lyckats påvisa en omfattande målarskola både under 1200-talets senare hälft och under 1400-talet. Till de förstnämnda höra enkla dekora-tionsmotiv med akantus, rosor och treblad, som förekomma i Dalby och och tornrummet i S. Sallerup samt Åhus (delvis förstörda). Under 1400-talet komma impulser från det blomstrande kyrkmåleriet i mellansverige. Flera olika skolor kunna urskiljas. Den märkligaste är Nils Håkanssons. Han signerade målningarna i Ysane i Blekinge 1459 och smyckade Knislinge kyrka. Hans lärjunge betecknas Vittskövlemästaren, och 1460 har han målat Torna Hällestads kyrka och en mängd andra kyrkor i nordöstra Skåne. En senare konstnär är Everlövmästaren från 1400-talets sista del (ex. Hästveda). Flera yngre målning-sperioder finnas representerade i ex. Hjårsås och framför allt Krämarekapellet i Malmö S. Petri.

Den värdefulla framställningen av skånska målningar framkallar hos läsaren en önskan att en omfattande bildpublikation snart måtte utgivas med detta märkliga målningmaterial.

Bengt Cnattingius.

Meddelanden från Lunds Univ. histo-riska museum, Lund 1942.

I ovannämnda skrift förtjänar tre bidrag till Skånes kyrkliga konsthi-storia att omnämnas. Största intresset tilldrager sig professor Otto Rydbecks

publicering av undersökningarna kring Lunds domkyrkas östparti. De gävo positiva bidrag till vår kunskap om den äldsta domen och framläggas här i sitt sammanhang. Docenten Monica Rydbeck har tvänne bidrag, ett om Bing-Monumentet i Smedstorps kyrka och ett annat om Göransgruppen i Falsterbo av vilken prinsessan beva-rats. Det sistnämnda anknyter till Gräbkes publicering av rostockmästa-ren Heninck Roleves verk.

Bengt Cnattingius.

Kyrkogårdsvård.

Handbok i kyrkogårdsvård utgiven av Else Dahl. Diakonistyrelsens bok-förlag Stockholm 1943. 344 sid. Kr. 14:—.

Ett länge känt behov (som det heter) har här blivit tillgodosett. Sedan mer än femton år har detta verk planerats av Föreningen för dendrologi och park-vård. Hade denna bok då utkommit skulle mycket varit annorlunda på våra kyrkogårdar, men samtidigt måste man komma ihåg, att förelig-gande handbok inte blivit så fullstän-dig och så rik på synpunkter.

Ämnet är mycket omfattande och har därför anförtratts flera författare. Rektor D. Nylund skriver om kyrko-gårdarnas historia och stadsträdgårds-mästare B. Myllenberg och fru Else Dahl om främmande länders begravningsplatser. Med intresse tar man del av framställningen av dansk kyrko-gårdskultur, kanske den främsta i världen. Hur kommer det sig att denna gått oss i stort sett förbi? Här hade vi, som företråda Europas kanske minst utvecklade kultur på detta om-råde, haft mycket att lära. Ett stort kapitel, som gjorts onödigt fylligt,

behandlar gällande lagar och förordningar på området. Det viktiga kap. om kyrkogårdens anläggning och vård är i anmälares tycke onödigt sönderstyckat genom uppdelningen i många författare. Emellertid rymmer denna framställning så många goda iakttagelser och synpunkter, att kritiken bör förstummas. Anmälares vill särskilt erinra om den engelska idén med s. k. gardens of rest, gemensamhetsgravar, som antingen bestå av ett gräsfält över vilket askan strös ut eller ett monument med namnen på dem, som på något sätt jordats. Stort utrymme ägnas trädens vård, ett område där mycken ohägn sker. Man kan se de mest häpnadsväckande exempel på misshandel med träden. Här är behovet av upplysning mycket starkt och förbud mot tilltagsna personers ovarsamma framfart av nöden. I övrigt innehåller kapitlet om kyrkogårdens anläggning många goda uppslag. Med hjälp av talrika planer och fotografier åskådliggöras möjligheterna till variering, som är en kardinalpunkt för nyanläggningar. Ett avsnitt av detta kapitel handlar om åtgärder, som kunna göras för att försköna äldre gravplatser. Särskilt påpekas behovet av avskildhet i större samhällen. Kapitlet om gravvårdar av länsarkitekten N. Blanck är i anmälares tycke alltför kortfattat och saknar den profetiska styrka, som hade behövts för att råda bot på ett ofog från stenindustrien att diktera smaken på detta område. Ett intressant avsnitt av kyrkoherde H. Isberg behandlar gravvårdarnas inskription. Slutkapitlet av E. Dahl om kyrkogårdens förvaltning och tjänstemän samt avsnitten om balsamering är också av nytta att se sammanställt och ökar värdet av det väl planlagda verket.

Bengt Cnattingius.

Kyrkan.

Joh. Lindblom, Ekkllesia. En biblisk studie till belysning av kyrkoproblemet. Sthlm, Sv. kyrkans diakonistyrelsens bokförl. 1943. 108 s. Kr. 3:—.

Man får gå åtskilliga år tillbaka i tiden för att finna en motsvarighet till det livliga intresse för kyrkans begrepp och väsen, som för närvarande råder i vårt land. Det ena inlägget följer på det andra, och av allt att döma synes denna aktualitet snarare ökas än minskas.

I diskussionen om kyrkans väsen och berättigande använder man emellertid begreppen kyrka och församling, liksom om de skulle förekomma i Nya Testamentet i samma betydelse och samma omfång som i våra dagar. Om nu Nya Testamentets församlingsbegrepp framställs som alltjämt normerande, ligger det emellertid allmakt uppå att man gör klart för sig vad dessa begrepp i Nya Testamentet betyda, och oklarhet härutinnan kan endast skapa förvirring. Att en exegetisk fackman, strängt sakligt och utan förutfattade meningar, utreder och analyserar begreppet, är därför inte bara tacknämligt utan också nödvändigt. Det är just detta professor Johannes Lindblom nu gjort i en liten mönstergillt klar, strängt objektiv skrift. Den är fullständig fri från överlägsen polemik, som i detta speciella fall snarare brukar stöta anorledes tänkande än övertyga dem. Den saknar inte personlig värme, men har den som kommer av Nya Testamentets eget vittnesbörd.

För att läsaren inte skall påtvingas några ovidkommande associationer, undviker författaren att t. o. m. använda ordet »kyrka», utan behåller i stället det nytestamentliga ordet »ekkllesia»; likaså talar han om

»tjänst» och ej om »ämbete», därför att vi med det senare ordet förknip-
pa föreställningar, som äro främmande
för urkristendomen, fast lön, viss kom-
petens o. s. v. Det är inte den popu-
lära vägen, men den som ger det säk-
raste resultatet. I vanliga fall plägar
man läsa in sina egna eller sin tids tan-
kar i Nya Testamentet och man åbe-
ropar sig helst endast på de ställen,
som passar ens syften för tillfället
och omtolkar dem, som inte gå ihop
med dessa. Med en sådan metod kan
man som bekant läsa in eller ut ur
Nya Testamentet nästan vad som helst,
och varje kyrkosamfund brukar med
förkärlek framhålla, att just det för-
verkligat det nytestamentliga försam-
lingsidealet.

De senaste årtiondenas exegetiska
forskning har med förkärlek ägnat sig
åt undersökningen av kyrkobegreppet,
och detta möjliggör i dag en helt an-
nan tveklöshet och säkerhet på om-
rådet än tidigare, då exegetiken en-
dast hade tvekande eller undvikande
svar att ge på frågan, vad Nya Testa-
mentet lär om kyrkan. Lindblom sam-
manfattar sålunda: det som konstitu-
erar ekklesia i nytestamentlig mening
är ingenting annat än *Kristus eller
om man så vill Kristus i förkunnelse
och heliga handlingar*. Ingen av de
församlingsbildningar eller kyrkoska-
pelsor, som historiskt framträtt, kun-
na emellertid göra anspråk på att vara
exakta motsvarigheter till den nytesta-
mentliga tidens ekklesia av det enkla
skälet, att den apostoliska tidens för-
hållanden aldrig återkommit i histo-
rien, sedan den första generationen
gått ur tiden. »Den nytestamentliga
församlingen som norm för försam-
lingsbildning är alltså och måste vara
en chimär.» En annan sak är det att
alla församlingsbildningar ha att med
Nya Testamentet som måttstock avgö-
ra vad som är kristligt och vad som är

okristligt. Inte den kyrkoform, som
bokstavligen är mest lik den nytesta-
mentliga församlingen, utan den som
bäst låter Kristus som grunden komma
till sin rätt och tillika bäst förverkli-
gar Kristi herravälde såsom mål, är
den i anda och sanning mest nytesta-
mentliga församlingsbildningen. Det
vill med andra ord säga, att kyrko-
bildningen aldrig kan vara något en
gång för alla fixerat, vore det också
inom gränserna för ett förment ny-
testamentligt församlingsideal, utan de
kyrkliga formerna måste inrättas, som
tiden i varje skede kräver.

Det kunde ligga nära till hands för
en nytestamentlig exeget att vilja göra
den nutida församlingen till en kopia
av den nytestamentliga. Men för denna
frestelse har icke professor J. Lind-
blom fallit. Det synes vara den icke
minsta förtjänsten hos detta veten-
skapligt objektiva men på samma gång
högst aktuella inlägg i kyrkodebat-
ten, att det så helhjärtat inskärper
som kyrkans plikt icke att till varje
pris slå vakt om vissa kyrkliga for-
mer utan att förverkliga Kristi full-
komliga herravälde. »För var och en
som har känt tyngden av Jesu ord:
'Gån ut på vägar och stigar och *nödgen*
dem att komma in', blir uppgiften att
förvalta det dyrbara arvet icke blott
en uppgift att konservera det, utan
framför allt en uppgift att göra det
levande och ställa det i livets tjänst.»

Båda de huvudgrupper, som för när-
varande livligt förfäktat sina respekti-
ve meningar, antingen ett mera kollek-
tivt eller ett mera individuellt kyr-
kobegrepp, måste taga hänsyn till den-
na fina, klara och logiska utredning
av vad Nya Testamentet menar med
ekklesia — i dagspressen har den re-
dan diskuterats på båda hållen. Den
personliga fromhet, som skymtar bak-
om de lugna och lidelsefria orden,
ger inlägget en särskild tyngd.

Bror Olsson.

K. S. V. årsredogörelser 1942.

Skara stiftskrets årsberättelse 1942.

Årsmöte hölls i Skara den 23 februari. Räkenskaperna, som balanserade på kronor 2.015:07 och utvisade en behållning på kronor 304:54, godkändes. Styrelsen med suppleanter och revisorer omvaldes. — Kören har under året haft flera gemensamma övningar i Skara. Sånggudstjänster, varvid kören medverkat, ha hållits i Torbjörntorp, Grästorp, Skara, Borås och Saleby. Koralaftnar ha hållits i Sven-
torp, Herrljunga, Skövde och N. Ving. De två sistnämnda voro särskilt anordnade för militären i Skövde och Axvall. I samband med Stiftsmötet i Borås den 14—17 okt. hölls första dagen en Kyrkosångsdag, anordnad av Stiftets K. S. V. och Organist- och Kantorsförening samt Sju häradshöfdingens Körförbund. Domkyrkoorganisten G. Arnér, Växjö, höll ett mycket uppmärksammat föredrag jämte demonstration över »Orgel och Koral i gudstjänsten» samt medverkade vid vespern med Bachs koralpartita »Sei gegrüset Jesu gütig». — K. S. V., som sedan flera år varit uppdelad på 2 kretsar, har under året utökats med en ny krets, omfattande Vänersborgsbygden, med pastor Bertil Fridén som ledare. Denna krets har fått i uppgift att särskilt arbeta med koralaftnar. — Styrelsen har utgjorts av följande personer: Kyrkoherde Sam. Melin, Borås, ordf.; kyrkoherde G. Nordquist, Våring, v. ordf.; komm, E, H, Cederbom, Torbjörntorp, sekr. och 1. dirigent; kyrkoherde Nils Rosander, Synnerby, kassaförvalt. och 2. dirigent; fru Anna Fredin, Skara, ledamot. Suppleanter ha varit komm. C. Th. Ekelöf, Skövde och diakonissan Gudrun Andersson, Skara. Arkivarie:

komm. B. Bruce, Skara. Revisorer: kyrkoh. Paul Melin och kantor H. Svensson med kantor D. Andersson som suppleant.

Torbjörntorp den 30 dec. 1942.

Erik H. Cederbom.

Strängnäs stifts Kyrkosångsförbund K. S. V. 1942.

Två händer av större betydelse äro att anteckna för året 1942: Den liturgisk-kyrkomusikaliska kursen för präster och kyrkomusiker i Södertälje 9—10 mars samt kyrkosångshögtiden i Eskilstuna 5—6 december.

Kursen i Södertälje, som samlade ett 30-tal deltagare, omfattade för präster liturgisk läsning och sång (Lärare: Kyrkoherden, Teol. Dr A. O. T. Hellerström), för kyrkomusikerna kördirigering och gudstjänstligt orgelspel (Lärare resp. musikdirektörerna Rolf Forssman och Gunnar Marcusson), för båda grupperna tonbildning och talteknik (Lärare: Musikdirektör Karl Nygren). Dessutom förekommo två föreläsningar, den ena av biskop Gustaf Aulén över ämnet: »Den nya handboken och gudstjänstens musikaliska utformning», den andra av skolöverstyrelsens musikkonsulent, musikdirektör John Nordqvist, över ämnet »Psalmsången i skolan».

I kyrkosångshögtiden i Eskilstuna deltog omkring 200 sångare, därav ett 80-tal från stiftets Närkesdel. Vid högtidskonserten talade förbundets ordförande, biskop Gustaf Aulén. Programmet upptog dels ett antal acappellahymner, dels Romans »Jubilate» för soli, orgel, kör och orkester. De tre förbundsdirigenterna dirigerade var

sin del av programmet. Dessutom medverkade Kumla flickkör.

Arsmöte hölls i Eskilstuna den 6 december. Styrelsen omvaldes och har alltså följande sammansättning: Biskop Gustaf Aulén, ordf., komminister S. Håkansson, Södertälje, v. ordf., muskdir. Rolf Forssman, Kumla, 1:e förbundsdirigent och sekr., kantor R. Jonsson, Sköllersta, kassaförvaltare, domkyrkoorganist R. Norrman, Strängnäs, och musikdirektör Åke Kullnes, Nyköping, resp. 2:e och 3:e förbundsdirigent, musikdirektör Gunnar Marcusson, Örebro, kantorerna Paul Littorin, Stora Malm, och Sten Blomqvist, Vingåker, den senare adj. ledamot, samt kyrkoherde T. Zetterqvist, Mölnbo. Till adj. ledamot efter komminister Sam Norrby, som avflyttat från stiftet, valdes kyrkoherde Ivar Franzén, Runtuna. — Till revisorer omvaldes kontraktsprosten B. Abrahams-son, Sköllersta, och kantor Ejnar Lundqvist, Hallsberg, med kantor Eric Lexell, Gällersta, som suppleant.

Kumla den 31 december 1942.

Rolf Forssman.

Kyrkosångens vänner i Växjö stift.

Arsmöte hölls i Jönköping den 16 juni 1942. Styrelsens planer för verksamhetsåret godkändes.

Kyrkosångens Vänners blandade kör deltog i den av Växjö stifts kyrkosångsförbund i Sofiakyrkan anordnade konserten. Under domkyrkokantor Simon Lundins ledning utförde kören A. Hammerschmidt: »Av hjärtat haver jag dig kär» och »Var välkommen, Jesu kär.»

Den 27—30 juli anordnade sällskapet K. S. V. tillsammans med L. P. S. koralvecka i Växjö. Medverkande voro

bl. a. kyrkoherde A. Adell, Söderköping och domkyrkoorganist G. Arner, Växjö.

Bidrag har utanordnats för att främja kyrkosångsverksamheten i stiftet, bl. a. har anslag lämnats till en kyrkosångsdag i Bodafors.

Blådinge den 31 december 1942.

Gunnar Johansson.
sekr.

Redogörelse för K. S. V:s i Ärkestiftet verksamhet under år 1942.

Sällskapet Kyrkosångens Vänner i Ärkestiftet har under 1942 sett sin verksamhet väsentligen inskränkt. Såväl ordföranden som vice ordföranden hava under längre tider av året på grund av militärtjänstgöring varit förhindrade att utöva sina funktioner. Arsmötet hölls i Uppsala den 2 november 1942. Till styrelse intill nästkommande årsmöte valdes domkyrkoorganist H. Weman, ordförande, komminister Ingvar Sahlin, vice ordförande, t. f. kyrkoherde Erik Magnusson, sekreterare och representant i centralkommittén, kantor P. G. Persson, kassaförvaltare, kantor Martin Engström, komminister Oscar Solén och kyrkoherde Gustaf Friborg med komminister Ragnar Fredrikson och komminister Östen Hårdh såsom suppleanter. I samband med årsmötet lämnade ordföranden en orientering i de förändringar av mässmusiken, som påkallats av den nya kyrkohandboken, och de rikare möjligheter till den musikaliska utgestaltningen av gudstjänsten, som erbjudas i den nya mässboken.

Öresundsbro i december 1942.

Erik Magnusson
sekreterare.

Redogörelse för verksamheten inom Stockholmskretsen av Kyrkosångens Vänner under år 1942.

En verklig högtid bereddes kyrkosångsfolket i samband med Centralkommitténs och Kyrkosångsförbundets styrelses årssammanträden, då gudstjänst enligt ordningen för 1541 års svenska mässa hölls i Storkyrkan. Man hade på detta sätt velat hufvästa 400-års-minnet av denna mässas tillblivelse. Högtidligt och gripande klingade sång och textläsning i samma kyrka, där Olaus Petri en gång predikat och där han nu vilar. För utförandet av mässan svarade pastor E. Palmer, assisterad av pastorerna R. Murray och N. A. Enefält. Scola Cantorum, Storkyrkans förnämliga sångskola, utförde övriga sångpartier.

Arsmötet inleddes med musikandakt i Maria Magdalena kyrka. J. S. Bach och H. Schütz stodo på programmet. I Marias vackra församlingssal åhörde vi sedan ett intressant föredrag av komminister R. Stenberg över ämnet: Stockholms medeltidskyrkor. Därefter började årsförhandlingarna, som medförde den förändringen i styrelsen, att kyrkoherde A. O. T. Hellerström, som icke önskade fortsätta som ordförande på grund av bristande tid, efterträddes av musikdirektör W. Ahlén, S:t Jacobs förnämlige organist. Den nyvalde ordföranden frambar kretsens tack till kyrkoherde Hellerström för hans insatser till kyrkomusikens och kyrkosångens fromma. Arsmötet hölls den 23 april. Kretsen har också haft glädjen att få höra Centralkommitténs ordförande, biskopen, doktor Gustaf Aulén hålla föredrag över ämnet: Den nya svenska mässboken. Mera sakkunnigt kunde man inte bli introducerad i densamma. Detta föredrag hölls den 5 nov. i S:t Jacobs församlingssal, sedan musikandakt hållits i Jacobs

kyrka. Tonsättningar av bl. a. Bach och Buxtehude upptogo programmet.

För att skapa förtrogenhet med den nya mässmusiken har kretsen tagit initiativet till en liturgisk instruktionskurs, närmast avsedd för präster och kyrkomusiker. Denna kurs, som ledes av musikdirektör C. G. Stenhammar och omfattar 8 timmar, pågår ännu. Ett 40-tal deltagare ha anmält sig till densamma.

Till slut må berättas, att kretsen under det gångna året ökat sitt medlemsantal med ungefär 40 personer.

Stockholm den 31 dec. 1942

Karl Erik Fridblom.
sekr.

Kyrkosångsförbundet K. S. V. i Härnösands stift

omfattar 64 körer med 1267 medlemmar.

Förbundet har under året anordnat kyrkosångsdagar i Sundsvall den 3—4 okt. — Lördagen den 3 okt. årsmöte. Därefter musikandakt med nattvardsgång. Programmet för musikandakten upptog J. S. Bachs Adagio, a-moll för orgel, Cl. Goudimel Hör hur tempelsången stiger för bl. kör, G. F. Händel Andante ur orgelkonsert nr 4, F-dur samt W. A. Mozart Ave verum corpus för bl. a. kör, stråkar och orgel. De medverkande voro: musikdir. John Hult, organist, musikdir. Karl Lidén, dirigent samt Sundsvalls kyrkokör och orkesterförening.

Efter musikandakten följde nattvardsgång med skriftetal av förbundets v. ordf., kontraktsprosten O. Rydholm. Som liturg tjänstgjorde kyrkoherde A. Stjernholm.

I söndagens högmässa predikade biskop Torsten Bohlin. Kyrkan var fylld till sista plats. Sköns och Njurunda

kyrkokörer utförde gemensamt Bachs Helig och J. Morén Ve världen för förförelers skull.

Under en paus i konserten framträdde förbundets ordf., biskop Torsten Bohlin, och utdelade förbundets förtjänsttecken till ett 25-tal sångare. Förtjänsttecknet, som utgöres av en sammanställning av en lyra och ett kors, utdelades första gången 1939 i samband med förbundets 10-års jubileum. Det kan tilldelas de förbundsmedlemmar som tillhört en kyrkokör minst 20 år.

Sedan flera år tillbaka har förbundet på olika sätt sökt verka för bildande av barnkörer, bland annat genom att anordna barnsångarting på olika platser inom stiftet. Ekonomiskt har också förbundet uppmuntrat till deltagande i dessa ting. Under inne-

varande år har kyrkliga barnsångarting hållits i Härnösand, Örnsköldsvik och Sollefteå. De i Sundsvall och Östersund planerade barnsångartingen kunde ej genomföras på grund av det omfattande förberedelsearbete som firandet av folkskolans 100-års jubileum krävde av både lärare och barn.

Vid senaste styrelsesammanträde beslöt styrelsen inbjuda Sverges kyrkosångsförbund till nästa rikskyrkosångshögtid, som i så fall skulle komma att hållas i Sundsvall.

Förbundets nästa kyrkosångshögtid kommer att hållas i Örnsköldsvik under våren eller försommaren 1943.

Själövad den 28 okt. 1942

Knut Norell
sekr.

Meddelanden.

Kyrkosångskursen i Saxemara.

De å S:t Eginostiftelsen i Saxemara (Blekinge) årligen återkommande Kyrkosångsdagarna ägde i år rum strax efter Midsommar och hade samlat ett fyrtiotal deltagare. Ledare för kursen var musikdirektör Ragnar Blenow, Astorp. Bland föredragshållarna märktes kantor J. Lundmark, Ramdala (Hur väcka kärlek till sången) musikdirektör Per Gustavsson, Asarum (Tonica-Do metoden) samt komminister Hugo Blenow, Kallinge (Kyrkokörens liturgiska uppgift). Bland de hymner som inövades må nämnas: Runbäckes Mässa, Pachabel: Sjungen vår Gud, och en gammal engelsk hymn: Magnificat, utgiven å Norbergs förlag. Särskilt den sistnämnda med sin växling mellan gregoriansk tonart

och fyrstämmig körsång gjorde en mäktig verkan. Varje dag inleddes och avslutades med tidebön (matutin resp. completorium). Vid de praktiska övningarna försökte musikdirektör Blenow framför allt klargöra den kyrkliga sångens väsen och metod. Få sånglärare i vårt land förmå väl som han få fram det karaktäristiska för kyrkosången och klarlägga de lagar, genom vilka församlingssången kan bli samfundsmässig. Han visade sig vara en mästare i att öva in sången så att dess objektiva innehåll kommer till sin rätt och de olika rösterna gå upp i en högre enhet. Det var en upplevelse att vara med om nattvardsgudstjänsten enligt det nya ritualet för högtidlig nattvardsgudstjänst, till vilken de gammalkyrkliga melodierna

pietetsfullt inövats. Även koralerna, som noggrant på förhand genomgåts och vid vilka orgeln tystnade, fingo en helt annan tyngd och skänkte en en helt annan gemenskapsupplevelse än vi merendels äro vana vid. För många blev kursen en överraskande uppenbarelse om vilka skönhets- och uppbyggelsevärden den nya mässmusiken kan skänka vår kyrka, när man blir förtrogen med det nya sångsättet. Det är synd att musikdirektör Blenow, som besitter en sådan grundlig

känedom om kyrkosångens väsen och ett sådant lyckligt pedagogiskt grepp att göra sina kunskaper tillgängliga för andra, icke tages mera i bruk vid den stora uppgiften att lära vår kyrka sjunga på ett sätt som den kyrkliga stilen kräver och som är det enda möjliga, då det gäller att skapa verklig gudstjänstsång. De frö han sådde ut vid kursen i Saxemara ligga nu och gro i olika Blekingeförsamlingar och de skola säkerligen i sin om tid bära härlig frukt. *H. B.*

Anmälan.

Då Svenskt Gudstjänstliv med detta nummer avslutar sin adertonde årgång och anmäler sin nittonde, uttalar Redaktionen sitt förbindliga tack till de författare, som medverkat till att förverkliga tidskriftens syfte att allsidigt belysa den Svenska Kyrkans gudstjänstliv nu och under flydda tider.

Likaledes framföres ett varmt tack till abonnenter och annonser.

Red. hoppas att under det nya året få påräkna samma välvilja som hittills.

A. Adell.

Prenumeration sker enklast genom insändande av prenumera-
tionsavgiften å närslutna postgiroblankett till C. W. K. Gleerups
förlag, Lund postgiro 30843.

Den Svenska Evangelieboken

För predikstolsbruk.

Svart klotb. med rött snitt 9: 50, skinnb. (svart el. rött)
med guldsnitt 19: —

"Bokens utstyrsel är verkligt förnämlig. Det röda skinnbandet med sin vackra bild av Kristus-konungen på framsidan (samma bild som på förlagets Missale men utan dettas sidofigurer) och det enkla kristusmonogrammet på baksidan, är en fröjd för ögat. Det är även till det yttre en kyrkligt präglad bok. Stilsorterna äro omsorgsfullt genomtänkta. Det är lätt att läsa innantill i denna evangeliebok. Dessutom har versindelningen i perikoperna bibehållits, vilket jag menar är en stor vinst, i synnerhet vid predikoförberedelsen. Man slipper sitta och reta sig på att inte kunna se, vart den eller den meningen hör i versavseende."

Kyrkoadjunkt Lars Lindhagen i Svensk Kyrkotidning.

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

E. A. Setterquist & Son Eftr.

ÖREBRO

Sveriges äldsta fabrik
för kyrkoorglar

Tel. fab. 101 34. Bost. 186 07

OLOF HAMMARBERG

ORGELBYGGARE

NYA VARVET

Tel. Göteborg 29 12 60

Tillverkar kyrkoorglar.

Utför alla i yrket förekommande arbeten.

H. LINDEGREN

Medlem av SVENSKA ORGELBYGGARES FÖRENING.

*Tillverkar piporglar,
som utmärka sig för största hållbarhet
samt god "orgelmässig" ton.
Mångårig erfarenhet.*

**ORGELBYGGARE
GÖTEBORG**

Postadress:

KOMMENDÖRSGATAN 12

Telefoner:

BOSTADEN . . . 14 26 38

FABRIKEN . . . 14 93 38

A. MAGNUSSONS ORGELBYGGERI

GÖTEBORG

Telefoner:

15 12 79, 16 59 29

Svenskt

kvalitetsarbete

PIPORGLAR

enligt klassiska principer och tillförlitliga konstruktioner med karaktäristisk och ekonomisk disposition och konstnärlig intonation. Ombyggnader och restaureringar av äldre verk samt anläggningar för elektrisk bältdrift utföres.

Dispositioner och kostnadsförslag på begäran.

DET LEVANDE ORDET

Tal, predikningar och uppsatser

Av *Yngve Brilioth*

Häft. 7: 50, inb. 10: 50

PETER LORENZ SELLERGREN

Av *Gunnar Stenvall*

Häft. 8: 50

FRÅN MARTIN LUTHER TILL SVEN LIDMAN

En historisk översikt över andaktsböckerna i svenskt fromhetsliv

Av *Bror Olsson*

Häft. 5: —

FARISEISM OCH KRISTENDOM

Av *Hugo Odeberg*

Häft. 3: 75

STADIERNAS TEOLOGI

En Kierkegaardstudie

Av *Valter Lindström*

Häft. 8: 50

AUGUSTINUS' LÄRA OM ARVSYNDEN

Av *Nils Erik Anrup*

Häft. 7: 50

C. W. K. GLEERUPS BOKFÖRLAG - LUND